

Анотації

Винник Н. М. Украинская традиция галицкого парламентаризма в украинской историографии.

В статье анализируется комплекс литературы о традиции украинского парламентаризма Галичины конца XIX — начала XX в. В ней обобщен опыт современных историков; проанализован избирательский процесс и становление парламентской системы в историографическом плане; прослежены основные течения историографии об этой тематике.

Vynnyk N. M. Ukrainian tradition of Galicia parliamentarism in the Ukrainian historiography.

The article is about Ukrainian tradition of Galicia parliamentarism at the end of the 19-th century and till the beginning of the 20-th century: the modern historiography of this problem. According to the aim of the article the author tries to solve the next tasks: to generalize the experience of modern historians about them; to analyze the establishment of the parliamentary system on the basis of the research papers.

І. Я. Гнип

ОЦІНКА ДІЯЛЬНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У ПОЛЬСЬКІЙ ПЕРІОДИЧНІЙ ПРЕСІ 20–30-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: Східна Галичина, Греко-католицька церква, Польща, національні інтереси, Андрей Шептицький.

Ключевые слова: Восточная Галиция, Греко-католическая церковь, Польша, национальные отношения, Андрей Шептицкий.

Key words: Eastern Galicia, Greek Catholicism Church, Poland, national interests.

На теренах Східної Галичини у міжвоєнний період основним засобом масової інформації була періодична преса. Жодна сфера життя не залишалася поза її увагою та знаходила своє відображення на шпальтах галицьких газет. Серед тем, які перебували в колі постійного зацікавлення міжвоєнної періодики, одне з центральних місць займала діяльність досить впливової на той час Греко-католицької церкви, що зумовлено насамперед її національним характером та значним впливом на українське галицьке суспільство.

Періодичні видання Східної Галичини 20–30-х рр. ХХ ст. на сьогодні залишаються актуальним об'єктом дослідження. Вони перебувають в полі наукового зацікавлення не лише істориків, а й архівістів, бібліографів, філологів. Проблеми розвитку галицької періодичної преси міжвоєнної доби, її тематична змістовність частково вже з'ясовані дослідниками Науково-дослідного центру періодики Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника, зокрема, М. Романюком, О. Дроздовською, М. Галушко та іншими [1; 2]. Їхні напрацювання стали основою більш вузьких досліджень україномовної галицької преси А. Животка, Ю. Тернопільського [3; 4]. Однак, аналіз сучасної української історіографії вказує на переважно джерелознавчий характер цих праць. Крім того, на тлі такого наукового розмаїття досить різко відчувається брак окремих публікацій, присвячених вивченню польської періодичної преси Східної Галичини, її тематичної специфіки. Будь-які аспекти української проблематики, що розглядалася на сторінках польських галицьких видань, зокрема, і діяльність Греко-католицької церкви, перебувають і досі поза увагою українських дослідників.

Ці обставини зумовили вибір теми для публікації, метою якої є спроба здійснити характеристику оціночних суджень польської громадськості щодо діяльності Греко-католицької церкви (далі ГКЦ) у 20–30-х рр. ХХ ст., розміщених на сторінках польської преси міжвоєнної доби. Такий підхід дає можливість встановити бачення різними польськими політичними силами регіону ролі ГКЦ в тогочасному галицькому суспільстві, з'ясувати їхнє ставлення до реальних кроків українського духовенства у розвитку української громади. Адже кожна газета відображала та оцінювала тогочасні події через призму політичних і соціальних поглядів, які вона представляла.

Основні дискусії навколо діяльності ГКЦ на шпальтах польської періодичної преси зосереджувалися навколо політичної діяльності цієї релігійної інституції. Зокрема, серед польських видань радикального спрямування була широко розгорнута акція, спрямована по викриття «політизації ГКЦ». Поштовхом до неї стала поїздка глави церкви митрополита А. Шептицького на початку 20-х років ХХ ст. до країн Західної Європи з дипломатичною місією, головною метою якої було повернути

увагу світової громадськості до проблем українського населення в II Речі Посполитій.

Упродовж усієї подорожі митрополита на сторінках польської періодики систематично підкреслювалося, що його діяльність за кордоном спрямована насамперед на те, щоб допомагати урядові Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Так, в головному пресовому органі польської народної демократії в «Газеті Варшавській» зазначалося: «Політичний характер останньої подорожі митрополита не підлягає сумніву. Не чужою була йому, напевне, під час побуту в Женеві праця тих кіл... які постійно закидають Польщі безпідставні звинувачення» [5].

Ситуація ще більше ускладнилась після підписання главою ГКЦ А. Шептицьким та єпископами Й. Коциловським та Г. Хомишиним у листопаді 1922 р. спільно з українськими громадськими діячами звернення «До всього культурного світу» з нагоди четвертої річниці захоплення Галичини Польщею. Автори рішуче засуджували «українську політику» польських властей, відзначаючи, що «перед українським народом стоїть страшне марево позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі» [6]. В польській періодичній пресі все частіше почали лунати заклики до влади II Речі Посполитої офіційно засудити такі дії ГКЦ, що підривали, на думку виразників цієї позиції, авторитет їхньої держави.

Підпис станіславського єпископа Г. Хомишина під цим документом лише розпалював зацікавлення галицького суспільства, а відповідно, сприяв зростанню продажу видань. Адже єпископ Г. Хомишин був відомий в Східній Галичині своїми поміркованими висловами щодо Польської держави, прихильник ідеї невтручання церкви до політики. Окремі польські політичні кола навіть поширювали інформацію про недійсний підпис владики. Однак скоро стало відомо, що такі чутки не відповідали дійсності. У відповідь на запитання станіславського воєводи Е. Юристовського, чи не підписав Г. Хомишин цей документ під тиском, єпископ відповів: «Я дозволив собі підписати вищезгадане звернення, бо не міг дозволити собі його не підписати» [7; 49–50]. Послання було розтиражоване також галицькою пресою. Пильно слідкуючи за поїздкою глави ГКЦ, видання «Польське слово» окреслило діяльність митрополита

як «сепаратистську», спрямовану на організацію «національної церкви» [8].

На кінець серпня 1922 р. дискусія навколо дипломатичної місії А. Шептицького та його затримання в Польщі набула свого піку. Ця тема займала центральне місце на шпальтах польських видань регіону. Польська преса націоналістичного спрямування вимагала «отримання офіційних гарантій від А. Шептицького лояльності до Польщі»? «А справа руського уряду, — підкреслювалося в «Польському слові», — буде урегульована не з «українськими провідниками», а безпосередньо з руською людністю і виключно для упорядкування внутрішніх відносин у Польщі» [9].

Під час повернення митрополита до Львова 22 серпня 1923 р. на станції Джайдоловце (Польща) його вагон під конвоем відправили до Познані. З цього приводу у віденському «Українському прапорі» писали: «Що дало привід для переслідування Князя нашої церкви? Ці причини: бажання знищення унії, яка має національний, український характер. Але є ще щось більше, що заставило Польщу навіть тяжко хворого митрополита ізолювати від своїх вірних: се визначна роль митрополита в українському національному житті» [10]. Чутки про «арешт глави ГКЦ» викликали широкий резонанс серед української громадськості. По Галичині прокотилася хвиля протестів: мітинги, організовані збори, статті на захист тощо.

Речники польської влади заперечували факт офіційного арешту А. Шептицького. На підтвердження цієї версії у польських виданнях широко висвітлювалася зустріч глави ГКЦ з президентом Польщі, що відбулася 3 жовтня 1923 р. Кореспонденти «Варшавської газети» зазначали, що на аудієнції у С. Войцеховського митрополит виразив своє ставлення до Польської держави: він закликав «віддати цісареве цісареві, а боже Богу; немає влади, яка не походить від Бога» [11; арк. 34]. А. Шептицький стверджував, що для «добра ввіреної йому архієпархії буде старатися діяти з порозумінням з державною владою» [12; 4].

Для заспокоєння обурення фактом затримання митрополита в Галичині до Львова був змушений терміново виїхати єпископ Й. Коциловський [9]. Опозиційна до уряду польська преса висловлювала думку, що лише повернення митрополита

до своїх парафіян зможе запобігти публічним виступам. Тому, вступаючи у дискусію з проурядовими виданнями, її автори радили президенту прискорити процес від'їзду А. Шептицького до Східної Галичини [11; арк. 26]. «Польське слово», критикуючи таку позицію, закликала реально оцінити можливість подальшої праці митрополита, яке, на їхню думку, містить у собі значну більшу майбутню небезпеку, ніж кілька незадоволених заворушень. «Радує, що митрополит пообіцяв не використовувати ситуацію, що склалася, на шкоду державі. Але де гарантії...» — передають занепокоєння окремої групи польської громадськості автори цього періодичного видання [12].

5 жовтня А. Шептицький повернувся до Львова. Галицький тижневик «Український голос» припускав наявність тиску на польський уряд з боку папи в цій справі. «Така позиція вказує, що Ватикан починає звертати з попередньої дороги і починає більш прихильно відноситися до нашої церкви». Крім того, у статті зазначалося, що, якби Апостольська столиця посприяла поверненню ГКЦ її храмових споруд, то тоді «і український народ буде відноситься до Риму з повною довірою і любов'ю» [13; к. 264].

В наступні роки питання політичної активності ГКЦ не втрачало своєї актуальності. Її оцінки на сторінках польської періодичної преси не завжди мали різко негативне забарвлення, що відповідало поглядам ендецьких політичних сил. Яскравим прикладом є публікації часопису «Національні справи». Польсько-український авторський колектив зумовив високий рівень та досить об'єктивний характер статей і наукових розвідок, розміщених на сторінках цього журналу. Крім того, у часопису подавалися короткі огляди української преси, в тому числі підпільної, у перекладі на польську мову, але без зміни змісту. «На арені українського суспільно-політичного життя розвивається процес поступового зростання впливу греко-католицького духовенства», — систематично підкреслювалося на сторінках видання [14; 641]. Ця ситуація пояснювалася як національним характером ГКЦ, освіченістю українських священиків, так і протистоянням їхньої діяльності вже за своєю природою комуністичній ідеології, що панувала на «Великій Україні». Крім того, відмічався значний вплив цієї релігійної інституції на функціонування окремих найбільш впливо-

вих українських політичних партій, а також просвітницько-культурних організацій.

За визначенням часопису, іншою особливістю життя українського суспільства в окреслений час є «пересунення національно-політичної праці до суспільних організацій» [15; 224]. Саме тому більшість українських громадських організацій, хоча і не виходять за межі свого статуту, мають яскраве політичне забарвлення. При цьому вплив духовенства на українські культурно-освітні та господарські товариства упродовж всього міжвоєнного періоду залишався на стабільно високому рівні.

У 30-х рр. XX ст. сторінки «Національних справ» зарясніли інформацією про дискусію навколо можливого українсько-польського порозуміння. Поштовхом до активізації цього питання стала радикалізація частини українського політичного руху, зокрема, діяльність Організації українських націоналістів (ОУН). Широкого обговорення зазнав пастирський лист станіславського єпископа Г. Хомишина, підписаний 23 лютого 1931 р. та розміщений на перших шпальтах українських та польських галицьких видань. На 34 сторінках тексту греко-католицький владика намагався обґрунтувати термінову потребу в українсько-польському діалозі. «Боронитися — то наш обов'язок, але в легальний спосіб... Уявіть собі, що одного дня зненавиджені українцями поляки ідуть від нас. І що тоді з нами буде? За кілька годин приходить з-за Збручу хмара більшовиків, які замикають наші церкви і перетворюють їх на будинки розваг або розпусти, духовенство і інтелігенцію частково постріляють, частково вишлють на Советські Острови, а сам народ занедбають і заб'ють у ньому все, що є людське» [16; 275].

«Національні справи» подають позиції різних сторін щодо листа Г. Хомишина: від щирої радості з боку ліберальних польських політичних сил та частини українського громадського руху до різкої критики на шпальтах українських націоналістичних видань, де звинуватили єпископа в прагненнях «зміцнити свою позицію серед польських урядових чинників» [16; 279].

Подібні погляди підтримував митрополит ГКЦ А. Шептицький, який систематично в 30-х рр. XX ст. засуджував методи боротьби націоналістів радикального спрямування. На сторінках «Національних справ» стосовно вбивства міністра

внутрішніх справ Б. Перацко цитувалися слова, опубліковані у «Меті» (українське періодичне видання, яке перебувало під впливом А. Шептицького. — *І. Г.*): «вбивство міністра Перацко не може пояснити навіть найбільш смілива гіпотеза...» [17; 433]. При цьому зазначалося, що в останні тижні свого життя міністр «увійшов у контакт з українськими церковними і політичними колами», що було не вигідно для націоналістів [17; 433].

Після вбивства директора гімназії І. Бабія «за виховні методи, що унеможлилювали будь-які прояви конспірації на шкільному терені» [18; 433] з'явилося пастирське послання А. Шептицького, якого тогочасна преса охрестила як «Голос Митрополита» [18; 434]. У листі, який вразив усе галицьке суспільство, різко засуджувалися будь-які терористичні акти.

Наступним пастирським листом «Про застосування богослужінь для світських цілей» А. Шептицький заборонив використовувати служби Божі для політичних маніфестацій. Політична преса, за твердженням часопису «Національні справи», оцінила крок греко-католицького митрополита як політичну акцію, однак сам глава церкви заперечував подібне трактування на сторінках «Меті», зазначаючи, що це «урядовий (церковний. — *І. Г.*) акт... то боротьба не з ким, а чим» [19; 438]. Тобто звернення мало на меті залишити «храми лише для молитви». Крім того, за кілька днів після вбивства І. Бабія в «Меті» з'явилася стаття «Національна річниця» за підписом А. Шептицького, яка була спрямована проти «використання богослужінь під час національних річниць невідповідальними елементами» [20; 608].

В той час, коли вище духовенство ГКЦ очолило переговорний процес між українськими і польськими політичними силами, позиція духовенства на місцях була досить різною: від антипольських промов під час богослужінь, особливо на день незалежності, до закликів до порозуміння між представниками усіх національностей у своїх парафіях [20; 720].

Греко-католицьке духовенство брало активну участь у розвитку і інших громадських організацій, зокрема «Сокіл-Батько», «Луги», «Пласт». Провідником «Соколу-Батька» був сам митрополит А. Шептицький, безпосереднє керівництво здійснював д-р. О. Гриньох [21; 115]. До управління «Лугів» входив

о. І. Бучко. Упродовж 20–30-х рр. відбувалися регулярні зібрання спортивного товариства «Соколу». «Луги» не могли похвалитися такою системністю і неодноразово потрапляли на сторінки «Національних справ» у скандалах навколо заборони її діяльності, що застосовувалася періодично урядовими представниками до цієї організації [22; 442].

На території Східної Галичини діяло товариство «Національна лічниця» ім. Андрія Шептицького, яке керувало будівництвом шпиталів на території регіону. Кошти на реалізацію проектів становили благодійні внески, зібрані за посередництва А. Шептицького, греко-католицького духовенства та українців-емігрантів з США. Функції медсестер у шпиталях переважно виконували сестри-монахині. Редакція «Національних справ» була вражена рівнем підтримки ідеї греко-католицького митрополита [23; 292].

На сторінках часопису активно обговорювалися питання української кооперації [24; 217]. Активну участь у цій роботі взяло греко-католицьке духовенство, часто єдині представники інтелігенції на селі. Метою кооперації було проголошено створення відповідних відділень у кожному навіть дуже віддаленому галицькому селі [24; 220]. Під егідою митрополита А. Шептицького у Львові щорічно проводилося «Свято штандарту української кооперації», на якому проголошували привітання найуспішнішим представництвам [25; 260].

Роль ГКЦ у фінансовому житті краю яскраво відображають статті про банківську діяльність та функціонування ринку цінних паперів. Образ заможної впливової структури у свідомості читача підкріплюється наведенням окремих цифр. Так, 90 % акцій «Земельного іпотечного банку» вартістю 5 мільйонів злотих знаходяться у власності греко-католицької митрополичої курії у Львові, а до складу членів управління з 1934 р. входив о. Й. Сліпий [14; 641]. О. д-р В. Левицький був членом правління товариства банку взаємного забезпечення та співробітництва «Дністер» [26; 259].

Отже, ГКЦ, як одна з найвпливовіших українських організацій II Речі Посполитої, постійно перебувала в колі зацікавлень польської громадськості. Про це свідчить багатий матеріал польської періодики Східної Галичини міжвоєнної доби. Більшість таких публікацій присвячені характеристиці діяльнос-

ті ГКЦ, спрямованої на збереження національної ідентичності українського населення регіону. Водночас її оцінки, що розміщувалися на шпальтах польських газет, мали багатопольярний характер та переважно залежали від поглядів політичних сил, під впливом яких перебувало видання. Сторінки польської преси подають образ греко-католицької церкви як політично-активну, заможну релігійну структуру, що користується значним авторитетом та підтримкою серед українців регіону.

Джерела та література

1. Галушко М. Українська преса Львова 20–30-х рр. ХХ ст.: умови, основні показники й тематико-типологічні аспекти розвитку / М. Галушко // Збірник наукових праць науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2003. — Вип. 11. — С. 66–87.
2. Дроздовська О. Місце української преси повітових міст Галичини (20–30-ті рр. ХХ ст.) у боротьбі за національне відродження України / О. Дроздовська // Збірник наукових праць науково-дослідного центру періодики. — Львів, 1999. — Вип. 6. — С. 440–446.
3. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. — Мюнхен: Українських технічно-господарський інститут, 1990. — 334 с.
4. Тернопільський Ю. Українська преса з перспективи 150-ліття / Юрій Тернопільський. — Джерзі Сіті, 1974. — 230 с.
5. Gazeta Warszawska. — 1922. — 13 sierpnia.
6. Свобода. — 1922. — 8 листопада.
7. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / Олег Єгрешій. — Івано-Франківськ: Нова зоря, 2006. — 166 с.
8. Słowo Polskie. — 1922. — 2 kwietnia.
9. Słowo Polskie. — 1923. — 31 sierpnia.
10. Український прапор. — 1923. — 1 вересня.
11. Центральний державний історичний архів у м. Львові. — Ф. 358, спр. 32, 176 арк.
12. Słowo Polskie. — 1923. — 3 września.
13. Archiwum Akt Nowych (далі — ААН). — Z. MWR I OP, sygn. 414, 30 k.
14. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy // Sprawy Narodowościowe. — 1929. — № 5.
15. Życie polityczne // Sprawy Narodowościowe. — 1925. — № 2.
16. List pasterski ks. biskupa Chomyszyna // Sprawy Narodowościowe. — 1931. — № 2–3.
17. Zabyjstwo Ministra Spraw Wewnkrznych p. Bronisława Pierackiego // Sprawy Narodowościowe. — 1934. — № 4.
18. Zabyjstwo Dyr. gimn. ukr. p. Iwana Babija we Lwowie // Sprawy Narodowościowe. — 1934. — № 4. — S. 433

19. Drugi list pasterski ks. metr. Szeptyckiego // Sprawy Narodowościowe. — 1934. — № 4.
20. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy // Sprawy Narodowościowe. — 1928. — № 6.
21. Walne zebranie T-wa «Sokił-Bat'ko» // Sprawy Narodowościowe. — 1939. — № 1–2.
22. Złot Welykoho Łuhu we Lwowie // Sprawy Narodowościowe. — 1934. — № 4.
23. Zdziałalności Tow. «Narodna Licznycia» // Sprawy Narodowościowe. — 1938. — № 3.
24. Organizacja i rozwój spółdziel. Ukraickiej w Polsce // Sprawy Narodowościowe. — 1929. — № 2.
25. Rozwój Ukraińskiego Rewizyjnego Sojuszu Kooperatyw // Sprawy Narodowościowe. — 1934. — № 2–3.
26. Walne Zgromadzenie T-wa Wzajemnych Ubezpieczeń i Spółdzielczego Banku «Dniester» // Sprawy Narodowościowe. — 1934. — № 2–3.

Анотації

***Гнуп И. Я.* Оценка деятельности Греко-католической церкви в польской периодической прессе 20–30-х гг. XX в.**

В статье на основе анализа материалов польской периодики исследована деятельность Греко-католической церкви в 1919–1939 гг., направленная на сохранение национальной идентичности украинского населения Восточной Галиции, и установлено отношение польского общества к работе иерархов и духовенства в этой сфере.

***Hnyup I. Y.* Assessment of activity of the Greek Catholic Church in the Polish periodic press.**

The article deals with the research of activities of Greek Catholic Church in 1919–1939 aimed at preservation of national identity of the Ukrainina population of Eastern Galicia on the materials of Polish press. Polish people attitude is assessed before the work of the hierarchs.